

***Neottianthe cucullata* (L.) Schlechter** **Kukuczka kapturkowata**

Rodzina: *Orchidaceae* – storczykowate

Status

Gatunek w Polsce zagrożony wyginięciem. W krajach ościennych: zagrożony na Białorusi, ginący na Ukrainie i na Litwie, wyginął w Obwodzie Kaliningradzkim. Umieszczony na europejskiej czerwonej liście roślin naczyniowych.

Uwagi taksonomiczne

Jedyny europejski gatunek należący do wschodnioazjatyckiego rodzaju *Neottianthe* (Webb 1980c).

Rozmieszczenie geograficzne

Gatunek eurazjatycki, niżowy, związany z klimatem kontynentalnym. Występuje w rozproszeniu od dorze-

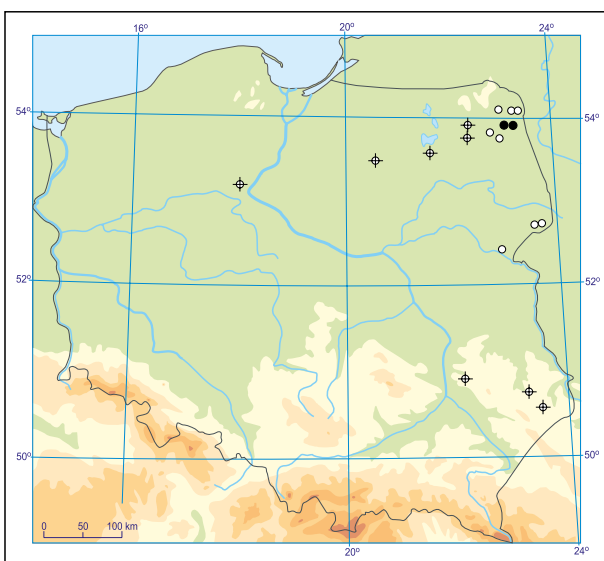
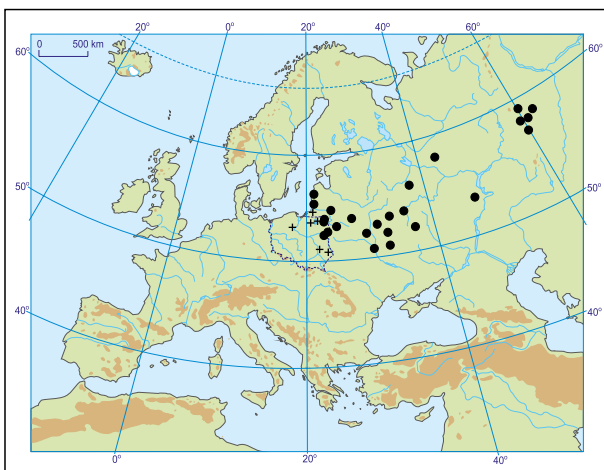
cza Niemna, Dźwiny i Bugu, poprzez dorzecza górnych i środkowych biegów Dniepru i Wołgi z jej dopływami Oką i Kamą, a dalej w Azji poprzez południową część Syberii, Mandżurię, Koreę aż po Wyspy Japońskie i Sachalin (Filipek 1956; Webb 1980c).

Występowanie w Polsce

Kukuczka kapturkowata miała w Polsce około 20 stanowisk, z których większość po 1990 r. nie została potwierdzona; obecnie rośnie jedynie w Puszczy Augustowskiej i być może Białowieskiej. Stwierdzona była: na Pojezierzu Mazurskim – Toczyłowo koło Grajewo, Straduny koło Ełku, rezerwat Jezioro Nidzkie koło Rucianego-Nidy, nad jeziorem Omulew koło Nidzicy (Abromeit i in. 1898–1940); na Nizinie Północnopodlaskiej – w Puszczy Białowieskiej, w rezerwacie krajobrazowym między Hajnówką a Białowieżą, w projektowanym rezerwacie Sitki (Filipek 1956; Sokołowski 1979, 1980b) oraz na południowy wschód od Siemiatycz (W. Sokołowski, inf. ustna z 1983 r.); w Puszczy Augustowskiej – w uroczysku Obuchowizna, nad jeziorami Sajno, Sajenek, Wigry, między Jeziorem Długim a Jeziorem Białym Wigierskim, koło wsi Mikaszówki, nad Kanałem Augustowskim pomiędzy Czarnym Brodem a śluzą Swoboda. Ponadto podana była w 1909 r. przez H. Conwentza z okolic Bydgoszczy – nadleśnictwo Jachcice koło Opławca nad Brdą (Abromeit i in. 1898–1940). Gatunek pojawiał się także na Wyżynie Lubelskiej (D. Fijałkowski, inf. ustna z 1990 r.). Stanowiska na Pojezierzu Mazurskim były podawane w literaturze w okresie 1881–1932, a poszukiwania gatunku prowadzone przez autora w latach 1983–1984 oraz 2001 i 2010, zwłaszcza w okolicy Jeziora Nidzkiego, nie dały pozytywnych rezultatów. W latach 1984, 2000 i w 2008 autor potwierdził istnienie stanowisk nad Kanałem Augustowskim. Inne stanowiska w Puszczy Augustowskiej i Białowieskiej oraz na Podlasiu były potwierdzone w latach 70. XX w. (Sokołowski 1979 i inf. ustna z 1983 r.), jednakże w latach 2006–2007 nie odnaleziono rośliny w Puszczy Augustowskiej w uroczysku Obuchowizna oraz nad jeziorami Sajno i Sajenek (Harmuszkiewicz 2011). Na Wyżynie Lubelskiej roślina prawdopodobnie wyginęła (D. Fijałkowski, inf. ustna z 1990 r.). Potwierdzenia wymaga także stanowisko koło Opławca, jakkolwiek szanse znalezienia kukuczki kapturkowej w tym regionie są niewielkie z uwagi na znaczne przekształcenia terenu wywołane działalnością inwestycyjną.

Siedliska i fitocenozy

Neottianthe cucullata w naszym kraju rośnie w mszystych borach sosnowych, takich jak: subkontynentalny bór świeży *Peucedano-Pinetum*, bór mieszany wilgotny z udziałem świerka *Quercu-Piceetum*, rzadziej w sosno-

wo-dębowym subborealnym borze mieszanym *Serratulo-Pinetum*, na kwaśnym piaszczystym podłożu, szczególnie w pobliżu rzek i jezior.

Morfologia i biologia

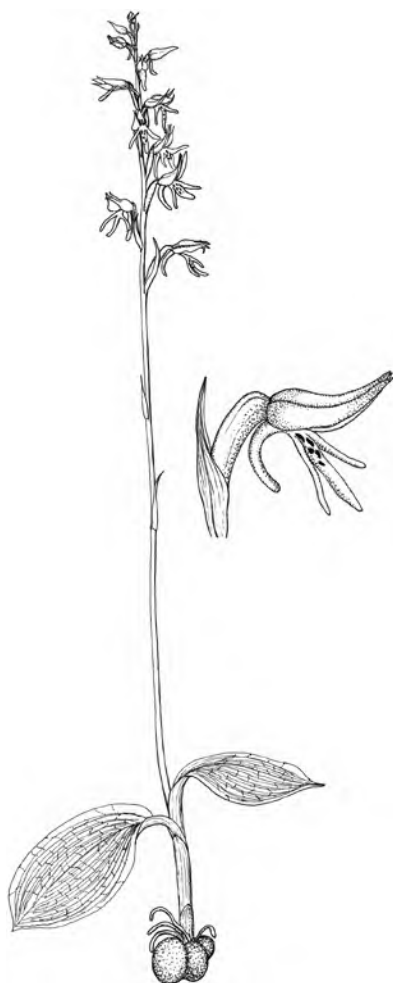
Roślina wieloletnia, dorastająca 10–30(40) cm wysokości. Korzeni się bardzo płytko, pomiędzy ściółką a warstwą próchniczną, dlatego też wymaga wysokiej wilgotności względnej powietrza, zapewnionej przez sąsiedztwo wód powierzchniowych. Wytwarza 2 naprzeciwległe liście odziomkowe. Czerwonawe lub różowe kwiaty, w liczbie 8–24, zebrane są na łodydze prawie jednostronnie. Optimum kwitnienia przypada na koniec lipca i pierwszą połowę sierpnia. Rozmnaża się głównie z nasion.

Charakterystyka populacji

Liczebność populacji na 2 stanowiskach nad Kanałem Augustowskim pomiędzy Czarnym Brodem a śluzą Swoboda waha się silnie z roku na rok: na początku sierpnia 1984 r., 2000 r. i 2008 r. autor obserwował od kilku do kilkudziesięciu osobników kukuczki kapturkowatej, w latach 2006–2007 Harmuszkiewicz (2011) zanotowała odpowiednio 1 i kilkanaście osobników, natomiast w lipcu 1986 r. kwitło tam około 2000 roślin (Hansen, Hansen 1987).

Fot. 313. *Neottianthe cucullata* nad Kanałem Augustowskim na Pojezierzu Litewskim (2007)

Zagrożenie i wskazania ochronne

Gatunek zagrożony w całej europejskiej części zasięgu. W Polsce objęty ochroną prawną z zaleceniem wyznaczenia strefy ochronnej o promieniu 100 m. W ostatnim stuleciu duża część polskich stanowisk kukuczki kapturkowatej zanikła. Przyczyną są zniszczenie i przemiany siedlisk, naturalna sukcesja, a przypuszczalnie także chemizacja i ogólna eutrofizacja środowiska. Eutrofizacja w ekosystemach leśnych północno-wschodniej Polski jest procesem w dużym stopniu naturalnym, wynikającym ze zmian klimatycznych obserwowanych od XIX w., a także antropogenicznych związanych z zaprzestaniem tradycyjnych form użytkowania lasu, takich jak zbieranie chrustu, gałęzi i grabienie ściółki. W efekcie następuje sukcesja drzew liściastych na dawne siedliska borowe. Należałoby objąć ochroną rezerwatową najważniejsze stanowiska i prowadzić stały ich monitoring.

Jerzy Kruszelnicki

Summary

In Poland *Neottianthe cucullata* was noted mainly in the eastern part of the country. The plant is known from about 20 localities but most of them have not been confirmed after 1990. The plant has survived in the Augustów Forest and perhaps in the Białowieża Forest. Populations are unstable; *N. cucullata* numbers fluctuate greatly from year to year. It grows in moss-rich pine and pine-spruce forests, and rarely in pine-oak forests, on acid sandy soils, in the vicinity of rivers and lakes.